

Deinde quam facile erit cuique res vel graves, vel leves pro suo arbitratu, ingenioque æstimare? Iam hic dicet tibi, tres unius substantiæ prædicari personas leviculum esse, nec ad salutem nostram pertinere. Iam contendet alius, duas in Christo & operationes, & voluntates e rebus esse non gravibus. Nam & spiritus a patre & filio procedentis unicum esse principium, tanquam rem levem quidam contemnendam arbitratur. Quin, quod tertia die, an quarta Christus resurrexerit, cum non valde ad salutem attingat, pro nihilo quispiam habebit. In his itaque evangelistas, apostolos, & prophetas errare, labi, hallucinari potuisse. Porro, ut reliquas scripturæ partes prætereamus, in sacris historiis distingui, discernique non posset, quid ex Deo, quid ex homine sit: quid auctor ex revelatione divina, quid contra ex spiritu humano & ingenio proferat. Quocirca fluctuaret passim & legentium, & audientium fides, dum ignorarent, quoniam spiritu, hominis, an Dei unaquælibet chronicorum sanctorum particula fuisset scripta. Quis est autem tam perfectæ frontis, ut pro evangelistis nonnihil humano more loquamur, ut si quid in publicum scribere velit de rebus, quarum memoria sit recentissima, quasque lectores fere suis non auribus audierint, sed conspexerint oculis: ea sponte inserat, quæ cum ad rem nihil faciant, tum narrationem totam falsam, & incertam efficiat? Adeone stulti erant evangelistæ, ut ea, quæ omittere sine periculo poterant, aut affingerent, aut etiam pro certis assererent, cum manifesto discrimine causæ, quam persuadendam acceperant? Quod si tales fuissent, certe Iudæi, quibus tanto opere invisi, omni vi, & arte contenderent, atque adeo efficerent, ut huiusmodi, vel figmenta, vel errata deprehenderentur. Sed humana loquimur. Nam si in subitit concionibus Spiritus Sanctus apostolorum linguas attemperabat, quid in scriptis, quæ futura erant æterna? Et si novi testamenti idonei administratores apostoli, & evangelistæ facti sunt, illorum profecto sufficientia non ex illis, sed ex Deo est: illorum proinde error Dei est, non illorum. Nos enim ab apostolis, Christi testamentum accepimus: & cum illos audimus, Christum audimus, cum eorum evangelium legimus, Christi legimus evangelium. Ac cum lex Moysis, quod

quod est ministerium mortis, tam exacta diligentia scripta sit, ut iota unum, aut unus apex ex ea præteriri non possit, multo certe magis evangelium Christi, quod est ministerium spiritus, ac vitæ, scriptum erit tanta cura, & Dei assistentis afflatu, ut non modo verbum, sed ne apex quidem ullus sit, quod non sit ab spiritu divino suppeditatus. Quid? quod apostolus officiosum mendacium, quodque ad Dei laudem maxime pertinere videretur, penitus horret inquiring, *Si autem Christus non resurrexit, inanis est prædicatio nostra: inanis est & fides vestra. Invenimur autem & falsi testes Dei, quoniam testimonium diximus adversus Deum, quod suscitaverit Christum, quem non suscitavit, si mortui non resurgunt.* Quod si falsitas hæc, quæ cum Dei potentiam commendaret, tum populum in officio contineret, a sacris auctoribus excluditur, certe quæcumque alia ac multo etiam magis reiicietur. Nulla enim in sacris literis levis, sed gravis esset, per quam scripturæ auctoritas elevaretur. Iam si in huius rei confirmationem arcanarum literarum nos testimonia referre velimus, varendum sane est, ne qui oppositum errorem tueri cupiunt, illa se ratione tueantur, quod auctor scripturæ sacræ eo etiam loco, qui a nobis afferetur, non de spiritu divino, sed de suo fuerit locutus. Ita fieret, ut vix ullum e sacris literis testimonium adversum hæreticos firmum esset. Quamobrem hos quidem ab hoc sermone removeamus, qui erronea sententia omnem scripturæ & vim minuunt, & elevat auctoritatem. Ipsi vero fateamur, singula quæque sive magna, seu parva a sacris auctoribus Spiritu Sancto dictante esse edita. Id a patribus accepimus, id fidelium animis inditum, & quasi insculptum est, id itaque nos, ecclesia præsertim ipsa magistra & duce, retinere debemus.

CAPVT XVIII.

Vbi refelluntur argumenta capituli sexti decimi.

Confirmanda atque tuenda veritate ea rationum, ac testimoniorum præsidia satis sunt, quæ capite superiore sunt

sunt posita. Nunc vero argumenta ea confutanda sunt, quibus adversarii contra pugnarunt. Atque a primo quidem argumento, quo veritas impugnabatur, facilis est, & expedita defensio. Fateor enim, non singulas scripturæ particulas, ut a sacris auctoribus scriberentur, propria & expressa revelatione indiguisse, sed singulas tamen scriptas ex peculiari Spiritus Sancti instinctu, afflatuque, vere & iure contendo. Ille, Christus ait, *vos docebit omnia, & suggeret vobis omnia, quaecumque dixerit vobis* (1). Alias etiam oblita suggeret: alias etiam vestris auribus audita suggeret: quæ alias natura sponteque sua in mentem venire poterant, ea quoque suggeret. Non supernaturalia modo, sed & naturalia suggeret, & quæ alias humano more scriberentur. *Omnia, inquit, quaecumque dixi vobis.* Atque apostolus (2), *Nos, ait, non spiritum huius mundi accepimus, sed spiritum, qui ex Deo est, ut sciamus quæ a Deo donata sunt nobis: quæ & loquimur, non in doctis humanæ sapientiæ verbis, sed in doctrina spiritus, spiritualibus spiritualia comparantes. Spiritualis enim iudicat omnia, sicut scriptum est, Quis cognovit sensum Domini? Nos autem sensum Christi habemus.* Ecce apostoli, in quorum nomine Paulus loquitur, ad doctrinam spiritus edendam spiritum accepere, per quem in Christi sensu omnia iudicabant. Nimirum animalia illa oculis undique plena ad expressionem quatuor evangelistarum posita per scriptores omnes sacros transferre merito, & optimo iure possumus. Nihil ergo auctores sacri cæcis oculis scribebant: sed scribentium calamus spiritus ipse attemperabat, ne scribendo laberentur. Inde enim, cum in secunda ad Corinthios epistola (3) quædam dixisset apostolus, quæ humano more ab ecclesiæ præfecto dici possent, subiecit protinus, *an experimentum eius quaritis, qui in me loquitur Christus?* Spiritu igitur Sancto inspirati quasvis scripturæ partes scripsere sancti Dei homines. *Nolite* (4), inquit, *cogitare quomodo, aut quid loquamini, dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini.* Quod idem profecto sacris auctoribus præceptum erat, ut non cogitarent sci-

(1) Ioann. 14. (2) 1. Corinth. 2. (3) Cap. 13.
(4) Matth. 10.

scilicet quomodo, aut quid scriberent: dabatur enim illis illa hora quid scriberent. Hoc vero Spiritus Sancti donum toto vitæ decursu non habebant: sed tantisper dum lingua eorum calamus erat scribæ velociter scribentis. At Christus nullum unquam verbum locutus est, quod non idem ab Spiritu Sancto extiterit. Erat enim, ut scholæ verbis utar, Christi Iesu sacratissima lingua, perpetuum divinitatis instrumentum. Et hinc apparet eius argumenti certa ruina, quo deinde contrariam partem confirmabamus. Non enim asserimus, per immediatam Spiritus Sancti revelationem, quæ quidem proprie revelatio dicenda sit, quamlibet scripturæ sacræ partem fuisse editam. Quin Lucas quæ ab apostolis accepit, ea scripto ipse mandavit, ut in evangelii sui proœmio testatur. Et Marcus quæ a Petro didicerat, rogatum a discipulis scripsisse: auctores sunt Clemens in 6. dispositionum libro apud Eusebium libr. 2. ecclesiasticæ historiæ, cap. 15. & Papias apud eundem eod. libr. & cap. & libr. 3. cap. ultimo, & Origenes 1. libr. comment. in Matth. eodem Eusebio referente, lib. 6. cap. 18. & Eusebius quoque ipse libro 3. cap. 4. & Hieronymus de viris illustribus in Marco, & Irenæus, lib. 3. adversum hæreses, cap. 1. Sive ergo Matthæus & Ioannes, sive Marcus & Lucas, quamvis illi visæ, hi audita referrent, non egebant quidem nova Spiritus Sancti revelatione, egebant tamen peculiari Spiritus Sancti directione. Primæ igitur argumentationi hoc modo satisfecerimus.

Secundæ vero sic responsum esto. Paulum Domini seu præceptum, seu consilium eo sane loco vocare, quod Christus Dominus ore proprio, vel præcepit in evangelio, vel consuluit. Nam, quod consilium suum Paulus Spiritus Sancti consilium existimaret, satis ipse indicat, dicens (5) *Beatior erit, si sic permanferit secundum meum consilium: puto autem quod & ego spiritum Dei habeam.* Huius vero argumenti confirmatio ex iis maxime eliditur, quæ primæ sunt argumentationi responsa. Etenim, quæ sacri auctores scripsere, hæc in duplici sunt differentia. Quædam, quæ supernaturali solum revelatione

Tom. I.

X

CO-

(5) 1. Corinth. 7.

cognoscebant: & ea Basilius tradit a Spiritu Sancto esse. Alia vero naturali cognitione tenebant, quæ scilicet, aut oculis viderant, aut manibus etiam attrectaverant. Atque hæc quidem, ut paulo ante diximus, supernaturali lumine, & expressa revelatione, ut scriberentur, non egebant: sed egebant tamen Spiritus Sancti præsentia, & auxilio peculiari, ut licet humana essent, & naturæ ratione cognita, divinitus tamen sine ullo errore scriberentur. Hæc vero illa sunt, quæ iuxta Basilium Paulus, & prophetæ de suo loquebantur. Solent etiam nonnulli veterum Origenis non sententias modo, sed verba referre non aliter certe accipienda, quam Origenes ipse acceperit. At Origenes eam rem significavit potius quam asseruit. Nec enim in ea sententia persistit. Sed & Ambrosius in priorem epistolam ad Corinthios (6), ubi locus proprius erat, nobiscum apertissime sensit.

Ad illud vero, quod tertio loco obiectum est, brevis, & non difficilis est responsio. Non enim ibi pœnitere, respicere est: sed tristari. Tristatur autem pater, cum filios dolentes videt: sed lætatur, cum dolorem ad salutem fuisse intellexit. Nam quod additur, id facillimum etiam est. Quo enim modo Paulus sit intelligendus, Paulus ipse explicat, inquit, *Quod loquor, non loquor secundum Deum, sed quasi in insipientia.* Et paulo ante, *Iterum dico, ne quis me putet insipientem esse, alioquin velut insipientem accipite me.* Et capite eiusdem epistolæ duodecimo, *Si voluero gloriari, non ero insipiens: veritatem enim dicam.* Et paulo post, *factus sum insipiens, vos me coegistis.* Quid ergo, sapiens, & insipiens? Nenape sapiens re vera, sed quasi insipiens: qui tanquam insipientis personam assumere, & seipsum iactare videretur. Laudare quippe se insipientis hominis nota est. Verum hæc, quæ stultitia esse videbatur, Dei erat sapientia, ut apostolus non sponte, sed coactus: non ex vanitate, sed ex charitate gloriaretur. Ab Spiritu igitur Sancto erat huiusmodi quasi stulta gloriatio. Sed ne illud quidem est difficile, quod deinde subiicitur. Non enim, quod ait quidam, incaute Paulus fuerat locutus. Sed ne quis in ea lau-

(6) Cap. 35.

laude aut arrogantiam, aut vanitatem aliquam subesse interpretaretur, docet se non in se, sed in Domino gloriari. *Non ego, inquit, sed gratia Dei mecum.* Simile fere illud est, quod cum Dominus doctrinam evangelii suam appellasset: subiicit protinus, *Mea doctrina non est mea, sed eius qui misit me patris.* Hunc igitur in modum, cum Paulus vere dixisset se plus omnibus laborasse, addit, & vere etiam addit, se non plus omnibus laborasse. &c.

Ad quartum vero argumentum sunt qui respondeant, ecclesiæ auctoritatem tantam esse, ut quædam etiam de scripturis sacris immutarit. Huius generis exempla ponunt, Sabbathum: eum suffocati, & sanguinis: Baptisma in nomine Iesu: & quod Christus cœnatis dedit Eucharistiam, ecclesia ieiunis; Christus sub ambabus speciebus, ecclesia laicis sub una: quod Paulus denique permisit dispares in fide coniuges, ecclesia improbavit. Ita quamvis lex scripturæ sit, ut is non ordinetur episcopus, qui duas habuerit uxores: ecclesia tamen eam legem poterit vel ex parte solvere, vel etiam omnino abrogare. Hoc autem responsum hanc quidem habet viam, quæ deducit ad convenientiam, conservationemque ecclesiasticæ auctoritatis, quam si sequemur, nunquam aberrabimus, sequemurque & id quod certum & tutum est, & id quod ad fidelium consociationem accomodatum, & id quod vehemens, atque forte. Sed cavendum sane est, ne si in argumentorum confutatione ad ecclesiam tanquam in aram confugimus, rustici potius, quam Theologi esse videamur. Mihi itaque aliud responsum multo & doctius videtur, & verius, quod duplici partitione subnixum est. Vna est huiusmodi. Scripturæ præcepta quædam temporaria erant: id est, ad tempus ex loci, temporis, personarum, aliarumve rerum, & causarum ratione servanda. Atque huiusmodi ipsa ex se in præfinito tempore antiquabantur, nulla etiam ecclesiæ interveniente auctoritate. Quod enim pro necessitate temporis statutum est, cessante necessitate, debet cessare pariter quod urgebat, 1. quæst. 1. Quod pro necessitate. Eius generis fuit Sabbathismus, & reliqua omnia, quæ proprie ad legem veterem pertinebant. Talis etiam lex illa fuit de immolatis san-

guine, & suffocato (7). Talis quoque usus apostolicus de baptismo in nomine Iesu. Alia vero præcepta æterna sunt, quorum servandorum ratio non brevis, & temporalis, sed perpetua, & sempiterna est. Sempiternum autem scripturæ more voco, quod semper erit, non quod semper fuit. In hoc genere sunt omnia naturæ præcepta, quæ tam in veteri, quam in novo testamento continentur. In hoc etiam lex illa, *Nisi quis renatus fuerit*, &c. Et altera similis de Pœnitentiæ Sacramento. Præcepta rursus apostolorum, quæ in sacris literis scripta sunt, quædam a Christo ipsi acceperunt gentibus evangelicanda, iuxta illud (8), *Baptizate omnes gentes, docentes eos servare omnia, quæcumque mandavi vobis*. Altera vero non fuerunt quidem a Christo apostolis iniuncta: sed ipsi post Christum in cælos assumptum ea populis tradiderunt. Quæ tamen Christi, Deique præcepta dicuntur, non ob eam modo causam, quod per acceptam a Domino potestatem lata sunt: verumetiam quia Dei Spiritu peculiariter suggerente edita fuerunt. *Visum est*, inquit, *Spiritui Sancto & nobis, nihil ultra imponere*, &c. Quæ verba Basilius 5. libro contra Eunomium referens, *Spiritui*, ait, *visum est quidem, a quo ut Domino ecclesia leges data sunt: apostolis vero tanquam ministris, per quos decreta sunt edita*. Quod autem præcepta hæc Christi quoque dici possint, Christus ipse docet, inquit, *Qui vos audit, me audit; & qui vos spernit, me spernit*. Inter hæc autem scripturæ mandata non leve discrimen est, quod priora illa a Domino apostolis tradita, ut propria sunt legis novæ præcepta: ita ea ecclesia nec solvere, nec remittere ulli potest, sicut nec legem naturæ quidem. Cuius rei causam nos in Relectione de Pœnitentia dedimus, quod legis auctor evangelicæ Christus Dominus non alia præcepta per se ipse edidit, quam quæ essent summopere ad salutem necessaria. At posteriora mandata proprie quidem humana & ecclesiastica fuere: quæ videlicet ab apostolis ecclesiam gubernantibus edita sunt, non aliter atque alia fuere postea a præfectis ecclesiæ subsequentibus:

(7) Act. 15. (8) Matth. ultim.

bus: dispari tamen auctoritate. Nam apostolorum nemo in præceptis suis errare poterat: sed ab Spiritu Sancto peculiarissime eorum quisque dirigebatur in ferendis ecclesiæ legibus. Posteriores vero antistites hanc peculiarem Spiritus Sancti præsentiam non habent, nisi cum in nomine Christi, & ecclesiæ congregantur. Quod utique fit in conciliis generalibus. Quæ de re libro postea quinto fusius disseremus. His autem præceptis, licet apostolica fuerint, & in sacris etiam literis scripta, Summus Pontifex subditos suos liberare, vel ex parte, vel omnino potest. Quæ etiam ratione, ut alia non esset, lex illa apostolica de abstinendo a sanguine & suffocato, per ecclesiæ potestatem abrogari potuit. Quanquam, ut diximus, ea lege admonitæ sunt gentes, ne sua libertate in fratrum offensionem abuterentur. Præscribunt autem apostoli, quatenus pro tempore expediebat, quibus illæ rebus in fratrum offensionem possint incurrere. Quia igitur lex a fine suo æstimaanda est, tunc hæc intelligitur abrogata, cum ab illis offensionibus, ac dissidiis, quibus occurrere voluerunt apostoli, nihil amplius periculi fuit. Quibus positis, facile, ut opinor, quartum illud argumentum refelletur. Nam Pauli præceptum de non ordinando episcopo qui bigamus fuerit, secundi generis est, id est, humanum, & ecclesiasticum: cuius proinde vinculum solvere ecclesia iure suo potest. Sed id tamen nisi semel, aut iterum, & gravi etiam urgente causa non fecit. Nec id nisi summo Pontifici permissum in ecclesia est, nam episcopis contra apostolum dispensare cum bigamis non licet: ut Lucius, & Innocentius tradunt (9). Divus vero Augustinus de legibus primi generis loquebatur, quas si Christus ipse tulerit, ut quæ vere & proprie divinæ, & evangelicæ sunt, nemo aut possit, aut ausit immutare. Quarto igitur argumento diluendo satis dixisse mihi videor.

At quintum sic refellitur. Primum, sunt qui velint, aut impiorum malitia, aut librariorum errore pro Zacharia Hieremiam scriptum esse. Cuius sententiæ fuit Eusebius, lib. 10. demonstr. evang. demonstrat. 4. Id quod nec Origeni dis-

(9) De Bigam. non ordin. cap. Super, & cap. A nobis.

plicuit, & Caietanus verosimile existimavit. Nec Hieronymus certe ab hac opinione alienus est. Quin in psalm. 77. errore scriptoris dicit pro Zachariam Hieremiam esse suppositum. Sunt alii qui opinentur, eandem sententiam, & apud Hieremiam olim scriptam reperiri: sed non omnia Hieremiæ vaticinia nunc extare. Opinatur quoque Augustinus lib. de Conf. evang. 3. cap. 7. quoniam eodem spiritu Hieremias, & Zacharias scripsere, nihil referre, si unius sententiam alteri tribuas: imo peculiari Spiritus Sancti consilio id factum esse, ut ab eodem auctore scripti libri omnes sacri credantur.

Illud vero, quod Marco evangelistæ obiectum est, frivolum his videri solet, qui latinam editionem passim ad Græca exemplaria expendunt. In quibus quoniam non legitur, *Sicut scriptum est in Esaia*, sed *sicut scriptum est in prophetis*: argumentum esse infirmum aiunt, ut quod librorum depravatione nititur. Huic vero sententiæ Theophylactum subscripsisse, facile profecto suaderi potest. Non enim *in Esaia*, sed *in prophetis* legit. Atque Hieronymus in comment. super 3. Matth. caput huic quoque opinioni subscribit inquit, *Nos nomen Esaia putamus additum scriptorum vitio, quod & in aliis locis probare possumus, aut certe de diversis testimoniis scripturarum unum corpus effectum*. Existimat ergo Hieronymus, sive hoc, sive illud accipias, locum esse depravatum. Id quod & de psalm. 13. credidit. At Erasmus, tametsi fatetur Græca exemplaria omnia, quæ videre quidem ipse potuit, ἐν πρὸς φησὶς habere: lectionem nostram probat tamen, Græcaque asserit a Græcis fuisse immutatam. Hieronymus etiam ipse in epistola ad Pamachium de optim. gener. interp. solam hanc, quam habemus, lectionem, probat: alterius autem eo loco ne meminit quidem. Et Porphyrius 14. libr. Marcum evangelistam eo nomine accusat, quod homo imperitus, & rudis, vel suas literas nesciat, idque quasi ab uno, eodemque propheta scriptum referat, quod non ab uno, sed a duobus scriptum est. Cui calumniæ Chrysostomus (10) respondens non

(10) *In homil. de initiis evangel. secundum Marcum.*

non causatur, aut codices mendosos esse, aut certe ab impio locum depravatum: sed plane consentit, eo prorsus modo lectum iri, quo Porphyrius in obiectione legit. Qua ex re perspicuum fit, ante Chrysostomi, & Hieronymi tempora in editionem nostram omnes & Græcos, & Latinos codices consensisse. Vbi non possum novitios istos interpretes non ridere, qui tanta facilitate, & confidentia e pravis Græcis Latina emendant non prava. Nimirum enim patientur hic, si de ipsis ludimus: quibus in usu est ludere de nobis. Imo patientur potius, ut quod hoc loco eorum antesignanus Erasmus summo iure, magnaque ratione facit: idem nos aliis quoque locis faciamus, & Græcis exemplaribus posthabitis, Latinam editionem veneremur. Sed ut eo revocetur, unde huc declinavit oratio, cum argumentum illud non sit tam facile, quam istis est visum: maiore omnino vi & arte refellendum est. Illa igitur verba, *Sicut scriptum est in Esaia*, non referuntur ad ea omnia, quæ sequuntur: sed ad id tantum, *vox clamantis in deserto*, &c. Illa vero, *Ecce ego mitto angelum meum*, &c. tanquam de suo evangelista addidit; quod facere iure potuit, quamvis eadem in alio propheta reperiantur. Non enim, si Aristotelem refero, opus est, sequentia verba omnia Aristotelis esse. Quin licet mihi nonnulla de meo adicere, præsertim si ad explicationem Aristotelis conducunt maxime. Sic quoniam evangelistæ illa verba, *Ecce ego mitto angelum meum*, &c. verborum Esaia erant expositio quædam: nihil Marci derogat fidei, si Esaia testimonium verbis eiusmodi adiectis & exposuit, & ornavit. Nisi infidelis servus est, qui apposito verborum ornatu heri sui munus amplificat. Hoc respondet Chrysostomus. Hieronymus autem (11) evangelistas fuisse ait non de verbis, sed de sensu sollicitos: omnia vero illa, quæ in Marco sequuntur, ab Esaia scripta non secundum verba quidem, sed secundum sensum esse. Qui enim vocem clamantem, &c. aperte dixit, is angelum eundem esse sensit, qui viam Domino præpararet. Atque hæc responsio a Beda vel maxime probatur in commentar. super Marcum.

Iam,

(11) *De opt. gen. interp.*

Iam, quod falsitatis etiam Marcus arguitur, qui Christum scripserit hora tertia crucifixum: de hac re quatuor video sententias ferri, quarum nulla est, in qua non maior adhuc probabilitas desideretur. Prima eorum est, qui animadvertunt, Ioannem non scribere, Pilatum hora ferme diei sexta pro tribunali sedisse: sed parasceves hora fere sexta. Aliunde vero diem, aliunde parasceven initium sumere. Nam Iudæos ante diei principium, hoc est, ante solis ortum præparationi paschali operam dare solitos, rationi consentaneum est. Si enim Christiani in huiusmodi festorum vigiliis multo ante diluculum incipiunt quædam necessaria præparare: Iudæi ac multo etiam magis idem fecisse credendi sunt, qui non modo azyma in multos dies, verum complura quoque alia erant paraturi, non solum ad festum diem, sed ad vesperam etiam paschæ. Sunt & alii, qui Augustinum secuti, putant, Marcum non de crucifixione militum locutum esse: sed de crucifixione Iudæorum. Hi enim vel maxime Christum crucifixerunt: quemadmodum Actor. cap. 4. illis Petrus edixit. Vt ergo ostenderet evangelista Dominum Iesum non tam a militibus, qui simplex ministerium præfidi præbuere, quam a Iudæis crucifixum: posteaquam militum ministerium expressit, inquit, *Et crucifigentes eum, dividerunt*, &c. tum vero ad vocem, quæ sanguinem iusti petiit, auctoresque flagitii crucem Domini revocavit in hæc verba, *Erat autem hora tertia, & crucifixerunt eum*. Horam quippe crucifixionis militum, ut quæ vulgo nota erat, non credidit exprimendam. Alii credunt huic se absurditati satis occurrere, si dicant, Christum intra horam tertiam, & sextam crucifixum: & ab utroque extremo, quemadmodum media solent, horam mortis Christi esse nominatam: ab uno videlicet tertiam, ab altero sextam. Sed hæc responsio patentem habet scrupulum. Quod enim hora quinta fiat hoc, si quis vel quarta, vel sexta fieri ab utroque extremo dicat: quamvis improprie id quidem dicat, sed ferri tamen utcumque potest. At quod in quinta hora fit, hoc in tertia vel secunda fieri, nec usus profecto, nec ratio fert. Ponunt igitur alii, quod quemmodum nox in quatuor vigiliis, ita dies in quatuor stationes, & partes divisus a Iudæis est. Quarum prima incipiebat a diluculo, & du-

ra-

rabat usque ad horam diei tertiam: vocabaturque prima, eo quod ab hora prima initium sumeret. Secunda autem incipiebat ab hora tertia, & durabat usque ad horam sextam: vocabaturque hora tertia, quod ab hora tertia principium haberet. Tertia vero diei pars incipiebat ab hora sexta, & durabat usque ad horam nonam: appellabaturque similiter ab hora unde principium acceperat, hora sexta. Quarta demum statio, parsque diei incipiebat ab hora nona, & durabat usque ad occasum solis, vocabaturque, vel hora nona, vel vespera. Quæ si vera sunt, iam pulchre consentient evangelistæ. Nam in secunda statione, quæ hora tertia dicebatur, circa finem Christus crucifixus est, hora scilicet illa nondum elapsa. Aliquanto vero prius in eadem hora tamen, stationeque diei, Pilatus pro tribunali sedit; nempe hora quasi sexta. Vere siquidem tertia erat, sed erat proxima sexta. Quæ nimirum opinio longe erit probabilissima, si probetur ad eum modum diem a Iudæis dividi solitum. Atque in historia passionis quidem nominatim diluculi, tertiæ, sextæ, & nonæ horarum mentio fit: de reliquis autem interfluentibus omnino tacetur. At parabola de patrefamilias operarios in vineam suam conducente, quam isti etiam afferunt in huius rei confirmationem, non solum nihil iuvat, sed etiam officit. Quoniam ibi Dominus non tantum primæ, tertiæ, sextæ, & nonæ, sed undecimæ meminit. Id quod absurdum esset, si quarta diei pars, hoc est, hora nona reliquum omne eiusdem diei tempus complecteretur. Ac re vera, ut breviter, simpliciterque dicatur, qui undecimæ horæ, quæ inter nonam & duodecimam interfluxit, expressam mentionem fecit, eum certo certius constat, diem non ad eum modum in stationes & horas quatuor: sed ut moris est nostri, in partes & horas duodecim divisisse. Verum ut hæc cumque habeant, huic nos responsioni libentissime subscribemus, si illa diei in stationes quatuor partito, illæque rursus ab initiis denominationes quatuor, aut idoneo testimonio, aut probabili ratione consistant. Nec enim desunt, qui existiment, hæc a recentioribus Iudæis esse conficta omnia. Nam secunda diei statio, cum tres solum horas complecteretur, quartam, quintam, & sextam, non hora tertia a fine scilicet stationis proxime elapsa, sed hora quar-

Tom. I.

Y

ta

ta ab initio stationis eiusdem nominanda erat. Ecquis autem ferre possit stationem, quæ a decima usque ad duodecimam finem protenditur, nonam horam appellari? Certe sicut prima hora, si verum est quod isti dicunt, a principio suo nomen accipit, sic & stationes cæteræ a suis propriis principiis nominarentur. Mihi simplicissima ratio huius loci explicandi esse apparet, si cum Theoph. (12), & Caietano dixerimus Marcum ita scripsisse, ἡν δὲ ὥρα γ', id est, erat autem hora sexta. Sed indoctos oscitanteseve librarios notam illam senarii s in γ, quæ est nota ternarii, mutasse. Quod & hoc loco ob nonnullam literarum similitudinem factu proclive fuit, & in his auctoribus, quorum libri huiusmodi numeros, & notas habent, sæpe fieri notius est, quam ut indicandum sit. Nec Theophili solum & Caietani auctoritas, sed ratio quoque me, ut ita tenerem, impulit. Nam sexta hora Dominum vere ac proprie crucifixum, ut omittam quod & vulgo Christianorum persuasum est, & passim in crucis officio, ac precibus celebratur, certe ex Ioannis evangelio colligitur. Tradit enim Pilatum hora ferme sexta pro tribunali sedisse. Erat igitur propemodum elapsa quinta. Alioqui falso hora fere sexta diceretur. Incredibile autem est id quod reliquum erat horæ quintæ, cum esset breve, & perexiguum, in sententia ferenda, in suscipiendo Iesu, & educendo, in cruce usque ad Calvariæ locum baiulanda, non esse insumptum. Etenim nec locorum intercapedo parva erat, nec tantum fuit celeritatis in via, ut non potuerit interea, & Simon angariari Cyrenensis, & a Christo oratio haud momentanea ad mulieres haberi. Itaque sine dubio, si vere, & proprie Marcus loqui voluit, cur autem noluerit nulla est causa, non scripsit hora tertia, sed sexta Dominum crucifixum. Id quod Hieronymus, si is tamen horum commentariorum est auctor, in psalm. 77. aperte docet. Sed quisquis illum psalmum exposuit, si non fuit Hieronymus, certe eruditus fuit. Atque Erasmus in annotationibus super hunc Marci locum nomine Hieronymi hoc commentarium refert. Accedit, quod non alia

(12) Refertur a Div. Thoma in catena Ioann. 19.

alia fere scribit Marcus, quam Matthæus, idque maxime in historia passionis Christi. Itaque dum considero, Marcum in historia passionis non solum eadem eodem ordine cum Matthæo, sed eisdem etiam pene verbis scripsisse: facile adducor, ut sentiam ipsum non notam ternarii, sed senarii, ut est apud Matthæum, posuisse. Quod autem huic sententiæ obiicit auctor commentariorum in Marcum, quæ Hieronymi titulo circumferuntur, hoc facillime refellitur. Si sexta, inquit, hora Dominus fuit crucifixus, cum a sexta usque ad nonam tenebræ suffuderint terram, non potuissent prætereuntes in eum movere capita, quem per tenebras omnino non cernerent. Cui ego respondeo brevissime, Christum in sextæ horæ principio crucifixum. Hora autem eadem labente convicia in eum iactata sunt. Sed circa eiusdem horæ finem tenebræ orbem circumfuderunt. Quod Marcus appositisime significare videtur his verbis: Et facta hora sexta. Quid enim expeditius est, quam factam intelligere, non incipientem, sed expletam? Id quippe factum & vulgo, & Philosophis vere dicitur, non quod inchoatum, sed quod consummatum est. Qua ex re, velit nolit Osiander, satis plane intelligitur, omnia evangelistæ dicta cohærere: si legamus, Erat autem hora sexta, & crucifixerunt eum. Qua hora interfluente quoniam ea gesta sunt, quæ evangelista subiicit, idcirco ait tandem, Et facta hora sexta, tenebræ, &c. ut expleta iam hora, nisi valde essemus tardi, tenebras factas acciperemus. Ac de quintæ obiectione satis abundanter, ut arbitror, disputatum est.

Eam vero obiectionem, quæ sexto loco posita est, qua via Caietanus noster repellere tentaverit, invitus quidem facio, ut dicam, sed dicam tamen, ne evangelii veritate tuenda nostris videar pepercisse. Significat certe ille primum, nam deinde in ea opinione non perstat, Lucam evangelistam 70. interpretum errorem in hac parte, sine proprio tamen errore secutum. Id quod ego non solum intelligere, sed ne cogitatione quidem informare possum. Si enim evangelista imprudens 70. interpretes errantes in historia evangelii sequitur, licet imprudens, sed errat tamen. Sin autem videns prudensque, ut dicitur, fictam a Septuaginta narrationem suo evangelio inserit, errat quoque, & eo magis, quo de-